מעמד המורה בעת משבר: תובנות ממגפת הקורונה וממלחמת חרבות ברזל

יצחק גילת

תקציר

מעמד המורה בישראל מעורר אי נחת מראשית ימיה של מערכת החינוך, ואי נחת זה מדרבן למאמצים בלתי פוסקים לשפר אותו. המאמר הנוכחי מציג ממצאים של מעקב אחר השינויים שחלו במעמד המורה בעשור האחרון, שאירעו בו שני משברים גדולים: מגפת הקורונה ומלחמת חרבות ברזל. המעקב נערך באמצעות שאלון, שפותח לצורך הנושא, והופץ מדי שנה ל־502 משיבים, המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל. השאלון מדד את תפיסת מעמד המורה בשבעה ממדים, כגון: תרומה לחברה, יוקרה והוגנות השכר, ובהשוואה לחמישה מקצועות: רופא, עורך דין, איש היי-טק, איש צבא קבע ועובד סוציאלי. ממצאי המעקב מגלים ששינוי במעמד המורה (שיפור מתון) חל רק בשתי נקודות זמן: בתחילתה של מגפת הקורונה ובתחילתה של מלחמת חרבות ברזל. המאמר מציג את הממצאים הכמותיים של המעקב וכן את הניתוח האיכותני של הנימוקים לשיפור המעמד בעקבות שני המשברים הגדולים. ניתוח הנימוקים חושף את החוזקות של המורים בתקופות המשבר ואת ההכרה של ההורים בחיוניות המורים, עבור ילדיהם ועבור החברה. ממצאי המחקר מאפשרים להציע כיוון אסטרטגי לשינוי מעמד המורה, שיבוא לידי ביטוי לא רק בעתות משבר.

מילות מפתח: **מעמד המורה; מגפת הקורונה; מלחמת חרבות ברזל; מחקר אורך**

מבוא

מעמדו החברתי של מקצוע משקף את ההערכה כלפיו ואת המוניטין שיצאו לו בחברה. תפיסה זאת של מעמד חברתי מתאימה לכל מקצוע, אולם המעמד החברתי של מקצועות אחדים מעורר עניין מיוחד בקרב הציבור הרחב ובקרב חוקרים במדעי החברה. כך, לדוגמה, המעמד החברתי של מהנדס או של רואה החשבון אינם זוכים לעניין תקשורתי או למחקר מדעי רחב, ואילו המעמד החברתי של מורה זוכה מזה עשורים רבים לתשומת לב עצומה. הדבר משתקף במאות מחקרים וספרים שנכתבו על מערכות החינוך במדינות רבות, כגון הספר על הצלחתה של מערכת החינוך בפינלנד (Salberg, 2014), ובנוכחות בולטת בשיח הציבורי ובתקשורת. נוכחות הנושא בשיח הציבורי הישראלי באה לידי ביטוי במספר ועדות ממשלתיות, שמונו כדי להציע רפורמות במערכת החינוך ושחרתו על דגלן את שיפור מעמד המורה (לדוגמה, ועדת עציוני ב־1978, וועדת דברת ב־2004). ייתכן שהעניין המדעי והתקשורתי הרב במעמד המורה קשור בשניות המאפיינת את העמדה כלפיו: מצד אחד זוכה מקצוע ההוראה להערכה רבה בשל התרומה לחברה והזיקה שלו לחינוך הדור הצעיר, ומצד אחר זוכה אותו המקצוע ליחס של זלזול, המוסבר בכישורים המועטים הדרושים כדי לעסוק בו. דוגמה ליחס זה ניתן למצוא באמרתו של ג'ורג' ברנרד שו, שנאמרה כבר לפני יותר ממאה שנים: "מי שיכול - עושה, ומי שאינו יכול - מלמד" (Shaw, 1903).

הפער בין חשיבות מקצוע ההוראה מצד אחד ובין ההערכה הנמוכה שהוא זוכה לה מהצד האחר דרבן מערכות חינוך בכל רחבי העולם למאמצים לשיפור מעמד המורה. ההנחה העומדת בבסיס המאמצים האלה היא כי שיפור מעמד המורה יסייע לשיפור האיכות של מערכת החינוך

כולה. מאמצים כאלה נעשו במערכת החינוך של מדינת ישראל כבר בשנים הראשונות לקיומה (רינות, 1981), ונמשכים עד עצם היום הזה. קשה להעריך באופן מבוסס את מידת ההצלחה של מאמצים אלה, בהיעדר כלי מדידה אחיד שיספק מידע מתמשך על השינויים במעמד המורה בחברה. לפני עשר שנים פותח כלי כזה (גילת וונגרוביץ, 2018) ונאספו באמצעותו נתונים על מעמד המורה בחברה הישראלית בעשור האחרון. המאמר הנוכחי מציג את הנתונים האלה ומטרתו הראשונה היא לבחון את השינויים במעמד המורה בחברה הישראלית בעשור האחרון. נוסף על ההתבוננות הכוללת בשינויים במעמד המורה הפנינו את הזרקור אל שתי נקודות זמן מיוחדות שהתרחשו בהן שני משברים גדולים: משבר הקורונה בתחילת 2020 ומלחמת חרבות ברזל, שפרצה ב־7 באוקטובר 2023. המקורות של שני המשברים אינם קשורים למערכת החינוך, אולם ההשלכות שלהם היו דרמטיות; הם טלטלו את כל מערכות החיים בחברה שלנו, כולל מערכת החינוך. לפיכך החלטנו לבחון את השפעתם על מעמד המורה באופן מעמיק יותר, תוך שימוש במתודולוגיה כמותית בעיקרה, ששולב בה גם חלק איכותני. המטרה השנייה של המאמר היא, אם כך, ללמוד על ההשלכות של משבר הקורונה ומלחמת חרבות ברזל על מעמד החינוך בחברה הישראלית.

סקירת ספרות

מעמד המורה בחברה

סוציולוגים גורסים שמעמד חברתי של מקצוע משקף את היוקרה שממנה הוא נהנה בציבור, ואשר מבוססת על מקורות שונים, ובהם: תרומת המקצוע לחברה, ההכשרה הנדרשת לרכישתו, המיומנויות הדרושות בפרקטיקה שלו והמשאבים הדרושים לתחזוקת העיסוק בו באיכות גבוהה (MacKinnon & Langford, 1994; Weeden & Grusky, 2005). מעמד המורה בחברה זוכה לתשומת לב רבה בשיח החינוכי, בשיח הציבורי, בתקשורת, באומנות ובקרב חוקרים בתחום החברה והחינוך (אופלטקה, 2009; בן-פרץ, 2009; Hargreaves et al., 2007; Hoyle, 2001). ניתן להסביר זאת בכך שמעמד המורה מהווה מעין צומת מרכזי, שמתחברות אליו מערכות רבות הפועלות בשדה החינוך. דימוי זה זוכה לתמיכה במחקרים, המצביעים על קשרי גומלין ישירים ועקיפים בינו לבין תחומים חשובים במערכת החינוך. תחום בולט אחד, הקשור למעמד המורה, הוא האטרקטיביות של מקצוע ההוראה, כך שהיוקרה החברתית של המורים משפיעה במידה רבה על הבחירה בקריירה מקצועית של הוראה (Richardson & Watt, 2016). הקשר בין הערכה חברתית לבין בחירה בהוראה פועל גם בכיוון ההפוך, כך שהערכה נמוכה מרתיעה מועמדים אפשריים מבחירה כזאת (Goldhaber & Brewer, 2000). לדוגמה, במחקר עדכני שבחן את ההשלכות של תפיסת מעמד המורה על גיוס ושימור מורים (Ovenden-Hope, 2022) נמצא שהמעמד הנמוך של מורים הוא גורם עיקרי במחסור במורים. הוא מפחית את המוטיבציה לבחור במקצוע ההוראה וגורם לשחיקה ולנשירה של מורים.

ההסכמה הגורפת בנוגע לחשיבותו של מקצוע ההוראה ותרומתו לחברה אינה באה לידי ביטוי במעמדו של המורה בחברה. מחקרים שבחנו נושא זה בעשורים אחרונים מצביעים אומנם על שונות גבוהה בין מדינות שונות, אבל באופן כללי ניתן לאפיין את מעמד המורה כבינוני. בסקר נרחב שנערך בקרב 35 מדינות, החברות ב־OECD, חושב מדד של מעמד המורה על סמך

קריטריונים מקובלים למדידתו, כגון: הכבוד שרוכש הציבור הרחב למורים, הכבוד שרוחשים תלמידים למורים ומידת הביקוש למקצוע ההוראה (Dolton et al., 2018). הציון נמדד על סולם בן 100 דרגות. ממצאי המחקר הראו שב־20 מתוך 35 המדינות קיבל מדד מעמד המורה ציון נמוך מ־40. רק בשבע מדינות קיבל מעמד המורה ציון גבוה מ־60, חמש מתוכן נמצאות במזרח אסיה. נקודת המבט של המורים עצמם על המעמד החברתי שלהם מגלה הערכה נמוכה: בסקר שהתמקד בתפיסות של מורים במדינות שונות (Akiba et al., 2023) רק בשתי מדינות (פינלנד וקוריאה) העריכו יותר מ־50% מהמורים שמקצוע ההוראה זוכה ליוקרה בחברה.

השונות הניכרת במעמד המורה במדינות השונות נובעת ככל הנראה מגורמים מקומיים, הקשורים לתרבות, לחברה ולמדיניות בנושא החינוך. יחד עם זאת ניתן לזהות גורמים משותפים למדינות שונות, הקשורים בתהליכים שהתרחשו בעשורים האחרונים בעולם. מתברר שהנטייה המוכרת לצבוע את העבר בצבעים חיוביים מקבלת תמיכה אמפירית במחקרים על השינוי במעמד המורה (Hargreaves et al. 2007; Freedman et al., 2008). מחקרים אלה מראים שמאז שנות השישים של המאה העשרים חלה ירידה עקבית במעמד המורה, שגלשה לתוך המאה ה־21. החוקרים מסבירים מגמה זאת בתהליכים גלובליים, ובהם העלייה בזמינות ההשכלה, הגידול במספר האנשים המשכילים והקלות הרבה של צריכת ידע בכל התחומים של הדעת האנושית. נוכח התהליכים האלה מורים מוצאים את עצמם פחות חיוניים ופחות מוערכים.

הפניית הזרקור אל מעמד המורה בישראל מאירה מציאות עגומה. במחקר הגדול של ה־OECD, בנושא מעמד המורה מדורגת ישראל במקום 34 מבין 35 מדינות, עם ציון 8 מתוך 100 (Dolton et al., 2018). גם בסקר הבינלאומי בנושא הערכת מעמד המורה בחברה מנקודת מבטם של מורים זכתה ישראל לציון 30% בלבד. במקום הראשון נמצאת קוריאה, עם ציון 67% (Akiba et al., 2023). המחקר בישראל מספק תמיכה למחקרים הבינלאומיים, אך חושף את המורכבות של הסוגייה (גילת וונגרוביץ, 2018). מעמד המורה חושב באמצעות מדד כולל, המורכב ממספר ממדים: יוקרה, תרומה לחברה, מקצוענות דרושה למקצוע, פוטנציאל להתפתחות מקצועית, הוגנות שכר ואטרקטיביות (רצון שהילד/הנכד יבחר בהוראה). הציון הכולל של מעמד המורה נמצא נמוך יותר מהציון הכולל של רופא, איש היי-טק, עורך דין ואיש צבא קבע, וגבוה יותר מהציון של עובד סוציאלי. מורכבות התופעה מתבטאת בפערים בין הממדים השונים; תרומה לחברה ומקצוענות זכו להערכות גבוהות מאוד, ולעומת זאת היוקרה, הוגנות השכר והאטרקטיביות זכו להערכות נמוכות.

מעמד המורה בישראל

תפיסת מעמד המורה בישראל מאופיינת בחוסר נחת גדול, אשר מלווה את החברה ומערכת החינוך עוד לפני הקמת המדינה (רינת, 1981) ונמשך ללא הרף מאז כינונה של מערכת החינוך הממלכתית. אחת העדויות לחוסר נחת זה היא ריבוי המאמצים שהושקעו בקידום מעמד המורה. במהלך שנות קיומה של המדינה פעלו יותר מעשר ועדות ממשלתיות וציבוריות, אשר הציעו רפורמות במערכת החינוך. כל אחת מן הוועדות הגדירה את שיפור מעמד המורה כאחד מיעדיה המרכזיים. ועדת גורי (1960) הייתה הראשונה שטיפלה במכלול הבעיות הקשורות במעמד המורה, בעקבות ירידה ניכרת בהשפעתם של המורים על עיצוב החינוך בשנותיה הראשונות של המדינה. נוכח המשבר החריף במערכת החינוך, שפרץ בשנות השבעים, הוקמה ועדה ממלכתית בראשות השופט עציוני (1978). הוועדה הציעה רפורמה מרחיקת לכת והניחה את התשתית לאקדמיזציה

של ההוראה, אולם אין עדויות שהצליחה להעלות את מעמד המורה. בראשית שנות האלפיים החליט משרד החינוך על אתגר לאומי, והוא הצבת החינוך במרכז השיח הציבורי. האתגר הוטל על ועדת דוברת, אשר כונתה "כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל", ואחת המטרות המרכזיות ששמה לעצמה הייתה שיפור מעמד המורה (דוברת ואחרים, 2005). נזכיר גם את שתי הרפורמות של ארגוני המורים, שיושמו בסוף העשור הראשון של שנות האלפיים, "אופק חדש" ו"עוז לתמורה". הרפורמות שיפרו במידה ניכרת את שכרם של המורים אך אין ראיות לשינוי במעמד המורים בחברה הישראלית (מעגן, 2013). ראוי לציין שבאופן כללי מעמד המורה בחברה הישראלית דומה במגזרים השונים. אומנם נמצא שהמעמד גבוה יותר במגזר הדתי, וגבוה יותר בקרב אנשים העוסקים בחינוך לעומת אנשים העוסקים במקצועות אחרים, אבל ההבדלים הם שוליים ואינם מציירים תמונה שונה מזו המתקבלת באוכלוסייה הכללית (גילת, 2023).

על מנת להגיע למסקנות מהימנות באשר לשינויים שחלו במעמד המורה בחברה יש צורך בכלי מדידה אחיד, שידגום את האוכלוסייה באופן שוטף. כלי כזה יאפשר לשרטט את השינויים במעמד המורה לאורך זמן, ויאפשר גם להעריך את ההשלכות של שינויים יזומים להעלאת מעמד המורה ושל אירועים חיצוניים בלתי צפויים על מערכת החינוך ועל מעמד המורה. כלי כזה פותח לפני עשר שנים (גילת וונגרוביץ, 2018) ומשמש מאז למעקב שוטף על מעמד המורה. המחקר הנוכחי מציג ממצאים מתוך המעקב לאורך עשר שנים, בין 2014 ל־2023. במהלך תקופה זו התרחשו שני משברים גדולים, אשר טלטלו את כל המערכות החברתיות, כולל מערכת החינוך: משבר הקורונה, שהתחיל בשנת 2020, ומלחמת חרבות ברזל, שהתחילה בסוף 2023. המעקב המוצג במחקר זה בוחן גם את השפעת המשברים האלה על מעמד המורה בישראל.

מעמד המורה בעתות משבר

ההשפעה של משברים ומלחמות על מעמד המורים היא מורכבת ורבת פנים. תפקידם של המורים נעשה מכריע עוד יותר אך ההכרה במעמדם המקצועי עשויה להשתנות מאוד (Flores, 2023). מצד אחד, משברים יכולים לשפר את מעמדם המקצועי של מורים בשל חיוניות תפקידם, השומר על המשכיות ויציבות חינוכית. מורים נדרשים לעיתים קרובות להסתגל במהירות לנסיבות משתנות, כגון מעבר להוראה מקוונת או טיפול בצרכים הפסיכולוגיים של תלמידים שנפגעו מטראומה. יכולת הסתגלות עשויה לשפר את מעמדם של המורים, שנתפסים כאנשי מקצוע עמידים וחיוניים. השפעה חיובית של משבר על מעמד המורה מדווחת במחקר שחקר את תקופת הקורונה במערכת החינוך בישראל (Buskila, 2023). ממצאי המחקר הראו שבמהלך המגפה מורים התייצבו לעיתים קרובות בחזית המאמצים לשמור על שירותי חינוך, הסתגלו במהירות להוראה מרחוק ומצאו דרכים חדשניות לעניין את התלמידים. תקופה זו הבליטה את החשיבות של מורים, שמילאו תפקיד קריטי בשמירה על החוסן החברתי, ועוררה יוזמות שמטרתן להעלות את מעמדם המקצועי ולהעניק להם תמיכה והכרה טובים יותר.

מהצד האחר, מצבי משבר עלולים להוביל לביטול ההוראה מכיוון שמורים נאלצים לשאת באחריות נוספת, שלעיתים אינה קשורה למקצועם, או שהם נאלצים לעבוד בתנאים לא אופטימליים ללא תמיכה מספקת. על כן האוטונומיה המקצועית שלהם ומעמדם עלולים להתערער. השפעה שלילית על מעמד המורה מדווחת במחקרם של וייס ועמיתיו (Weiss et al., 2022). לטענתם, באירועים טראומטיים מורים חווים מתח ושחיקה מוגברים עקב עומס עבודה.

אלה יכולים להוביל לירידה בשביעות הרצון מהעבודה וכתוצאה מכך לפגיעה בתפיסת ההוראה כמקצוע יציב ומכובד. השפעה זו חזקה במיוחד במקרים שבהם המורים מרגישים שהמוסדות והממשלות שלהם אינם תומכים בהם או מעריכים אותם.

נוכח ההשפעות המורכבות של משברים על מעמד המורה יש חשיבות יתירה לבחון את הנושא, ושני המשברים הגדולים שהתרחשו בחמש השנים האחרונות - מגפת הקורונה ומלחמת חרבות ברזל - מספקים הזדמנות מתאימה לשם כך. אומנם שני המשברים לא היו קשורים באופן בלעדי למערכת החינוך, אולם עוצמת השינוי שהם עוררו והשינויים בהיערכות מערכת החינוך על מנת להתמודד איתם יכלו באופן תיאורטי להשפיע גם על מעמד המורה. במשבר הקורונה נאלצה מערכת החינוך לעבור באופן מיידי מהוראה פרונטלית להוראה מרחוק. לשינוי זה היו השלכות על היבטים של הפעילויות החינוכיות, כגון מוטיבציה של הלומדים והמלמדים ושיטות הוראה (לידור ואחרים, 2024). אחד השינויים שיכול היה להשפיע על העמדה כלפי המורים הוא חשיפה ישירה של ההוראה לעיני הורים, שצפו בשיעורי הזום (גילת ואחרים, 2021). חשיפה כזאת יכולה ליצור שינוי בתפיסת ההורים את המורים, ולעצב מחדש את מעמד המורים בעיני ההורים. מחקרים שנערכו בתקופת הקורונה מספקים עדויות לעלייה בהערכת היכולות של המורים בעקבות צפייה של הורים בשיעורים סינכרוניים (Letzel et al., 2022).

שתי מטרות לעבודה הנוכחית: המטרה הראשונה היא לבחון את מאפייני מעמד המורה בתקופה הנוכחית ולעקוב אחר מעמד המורה בעשר השנים האחרונות. מתוך מטרה זאת נגזרות שתי שאלות: (1) מהו הפרופיל של מעמד המורה בחברה הישראלית כיום? (2) מהם השינויים במעמד המורה בחברה בעשור האחרון? המטרה השנייה היא לבחון את ההשלכות של משברים גדולים, שאליהם נחשפה האוכלוסייה בישראל, על מעמד המורה. מתוך מטרה זאת נגזרו שתי שאלות (1) מהן ההשלכות של משבר הקורונה על מעמד המורה? (2) מהן ההשלכות של מלחמת חרבות ברזל על מעמד המורה?

שיטה

מערך המחקר

העבודה הנוכחית מורכבת משני מחקרים. מחקר א' מתמקד בשרטוט הפרופיל של מעמד המורה בחברה ובמעקב על ההשתנות שלו בעשר השנים האחרונות. מחקר זה מבוסס על מתודולוגיה כמותית במערך מתאמי: הנתונים נאספו באמצעות שאלון מובנה שהועבר למדגם משיבים בכל אחת מעשר השנים האחרונות. מחקר ב' בוחן את השפעות הקורונה ומלחמת חרבות ברזל על מעמד המורה. מחקר זה מבוסס על מתודולוגיה משולבת, איכותנית בעיקרה. החלק הכמותי בוחן את מידת ההשפעה של המשברים על מעמד המורה והחלק האיכותני מבקש להאיר את הסיבות האפשריות לשינויים במעמד המורה.

מחקר א'

משתתפים: המדגם כלל 5,020 משתתפים. המשתתפים ענו על שאלון שהופץ כל שנה במשך עשר שנים. בכל שנה ענו על השאלון 502 משיבים. כל המשיבים הם בוגרים מעל גיל 18, השייכים לאוכלוסייה היהודית בישראל, על מגוון מגזריה החברתיים. השאלון הופץ למאגר של משיבים

בחברת סקרים, ומתוך המשיבים הורכב המדגם. המחקר מתמקד באוכלוסייה היהודית מכיוון שמעמדו החברתי של המקצוע הוא תלוי תרבות, והשאלון לאוכלוסייה היהודית לא תקף לאוכלוסייה הערבית. לדוגמה, מעמד המורה הושווה לארבעה מקצועות אחרים ובהם איש צבא קבע, שאינו מתאים לחברה הערבית (ראו להלן תיאור השאלון). התפלגות מאפייני הרקע של המשתתפים מראה שמחצית מהם נשים. גיל המשיבים הממוצע הוא 42.48 עם סטיית תקן של 15.90. אשר לזיקה לדת: 46% חילוניים, 32% מסורתיים, 13% דתיים ו־9% חרדים. ממוצע שנות הלימוד של הנבדקים הוא 14.3 שנים, עם סטיית תקן של 3.0. 12% מהמשיבים עוסקים בחינוך. כלי המחקר: הנתונים נאספו באמצעות שאלון למדידת מעמד המורה באוכלוסייה היהודית בישראל (גילת וונגרוביץ, 2018), שבו המשיבים מתבקשים להעריך את מעמד המקצוע בשבעה ממדים: תרומה לחברה, יוקרה בעיני המשיב, יוקרה בעיני החברה (לדעת המשיב), רמת המקצוענות הדרושה, האפשרות להתפתחות מקצועית, האטרקטיביות של המקצוע (רצון שהילד יעסוק בו) והוגנות השכר. המשיבים מעריכים את המעמד של שישה מקצועות: הוראה, רפואה, היי־טק, משפטים, צבא קבע ועבודה סוציאלית. ההערכה נעשית על פי סולם בן שש דרגות, מ־1 (ציון נמוך בממד) עד 6 (ציון גבוה בממד). השאלון המלא מוצג בנספח. תקפות התוכן של השאלון נבדקה באמצעות מומחים, שהעריכו את הרלוונטיות של הממדים והמקצועות למדידה של מעמד חברתי של מקצוע (גילת וונגרוביץ, 2018). מהימנות השאלון נמדדה באמצעות העקביות הפנימית של הממדים בכל מקצוע. בששת המקצועות מקדמי אלפא של קרונבך נמצאו בטווח שבין 0.78 ל־0.86. לצורך בדיקת שאלות המחקר חושב מדד כללי של מעמד המקצוע, שהוא ממוצע הציונים של כל שבעת הממדים. המדד חושב עבור כל אחד משמשת המקצועות.

מחקר ב'

משתתפים: בדיקת ההשפעה של משבר הקורונה על מעמד המורה נערכה על מדגם של 502 משיבים בשנת 2021, ובדיקת ההשפעה של מלחמת חרבות ברזל על מעמד המורה נערכה על מדגם של 502 משיבים בשנת 2024. שני המדגמים נלקחו מעשרת המדגמים שתוארו במחקר א'. מאפייני המשתתפים במדגמים אלה מתוארים בסעיף "משתתפים" במחקר א'.

כלים: בדיקת ההשלכות של משבר הקורונה ומלחמת חרבות ברזל על מעמד המורה נערכה באמצעות שאלון קצר, שצורף לשאלון האחיד בשנים 2021 ו־2024. השאלון הקצר כלל שאלה כמותית ושאלה איכותנית. בשאלה הכמותית התבקשו המשיבים לבחור אחת מבין שלוש אפשרויות להשפעת משבר הקורונה/מלחמת חרבות ברזל על תפיסת מעמד המורה בעיניהם: העלתה, הורידה, לא שינתה. בשאלה האיכותנית הם התבקשו לנמק את הבחירה. הבקשה הופנתה רק לאלה ששינו את דעתם, מכיוון שמטרת המחקר הייתה לבחון סיבות לשנוי בתפיסת מעמד המורה. בשאלון שבחן את השפעת משבר הקורונה התבקשו המשיבים לדרג את מידת הצפייה שלהם בשיעורי הזום על פי סולם בן חמש דרגות. מטרת השאלה הייתה לבחון האם הצפייה בשיעורים, שדרכה נחשפו המשיבים באופן ישיר לעבודת ההוראה, משפיעה על תפיסת מעמד המורה, בהשוואה למצב שבו המידע על ההוראה אינו ישיר.

ממצאים

מעמד המורה בתקופה הנוכחית

מעמד המורה בהשוואה למקצועות אחרים

חושב הציון הכולל של מעמד המקצוע מממוצע שבעת הממדים המרכיבים אותו, ונערכה השוואה בין ששת המקצועות לציון הכולל של המעמד. הציון המקורי, שניתן לפי סולם בן שש דרגות, הומר לאחוזים. החישוב נערך על התוצאות שהתקבלו במדידה האחרונה, בשנת 2024. התוצאות מוצגות בלוח 1.

לוח 1

ממוצעים וסטיות תקן של הציון הכולל של מעמד שישה מקצועות (N=502)

	ממוצע	סטיית תקן
רופא	84.6	9.88
היי טק	80.0	11.21
עורד דין	69.2	11.73
צבא קבע	67.2	11.42
מורר	59.6	10.90
עובד סוציאלי	57.4	10.80

ההבדלים בין המקצועות השונים נבחנו בניתוח שונות עם מדידות חוזרות. הניתוח הצביע על אפקט מובהק ($F[5,497]=274.15$, $P<.001$, $\eta 2=.73$). מבחן המשך מסוג בונפרוני הצביע על הבדלים מובהקים, ברמה של 0.05, בין כל המקצועות למעט עורכי דין ואנשי צבא קבע; מעמד הרופאים הוא הגבוה ביותר, אחריו מעמד אנשי ההיי־טק, המייצג עמדה קרובה לגבוהה, אחריו מעמד עורכי הדין ואנשי צבא קבע, המייצג עמדה די גבוהה, אחריו מעמד המורה ולבסוף מעמד העובד הסוציאלי, המייצג עמדה די נמוכה עד בינונית.

פרופיל מעמד המורה: ניתוח לפי ממדים

המדד הכללי של מעמד המקצוע מורכב משבעה ממדים, כמתואר בסעיף "כלי המחקר" בפרק השיטה. כדי לבחון את הפרופיל של מעמד המורה חושבו ממוצעים וסטיות תקן של שבעת הממדים. לוח 2 מציג את התוצאות שהתקבלו.

לוח 2

ממוצעים של הממדים המרכיבים את מעמד המורה (N=502)

	ממוצע	סטיית תקן
תרומה לחברה	83.8	15.97
רמת המקצוענות הדרושה	78.4	18.97
היוקרה בעיני המשיב	63.6	20.98
המקצוע מאפשר התפתחות	63.4	20.66
הרצון שהילד יעסוק במקצוע	44.4	20.91
היוקרה בחברה הישראלית	40.1	19.00
הוגנות השכר	30.4	15.46

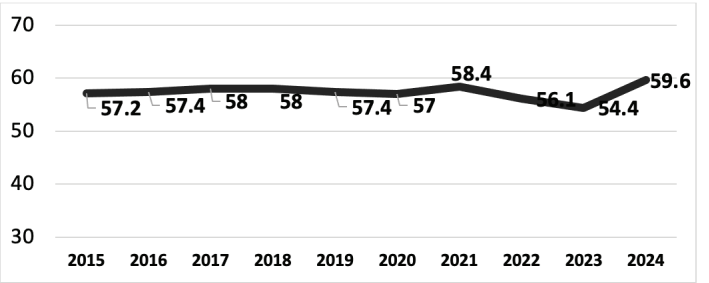
הנתונים המוצגים בלוח 2 מלמדים על שונות גבוהה בין הממדים המרכיבים את מעמד המורה. ניתוח שונות עם מדידות חוזרות, אשר השווה בין הממדים, הראה אפקט מובהק ($F[6,1044]=112.11, P<.001, \eta 2=.41$). מבחני המשך מסוג בונפרוני ברמת מובהקות של 0.05 הראו את המדרג הבא בין הממדים: תרומה לחברה, רמת המקצוענות > התפתחות מקצועית, יוקרה בעיני המשיב > אטרקטיביות המקצוע, היוקרה בעיני החברה, הוגנות השכר. מעיון בממוצעים ניתן לאפיין את המדרג של הממדים באופן הבא: התרומה של מורה לחברה והמקצוענות הדרושה לעיסוק בהוראה הם גבוהים; ההתפתחות המקצועית שההוראה מאפשרת והיוקרה של ההוראה בעיני המשיב הם ברמה בינונית-גבוהה; האטרקטיביות של המקצוע והיוקרה בעיני החברה (לדעת המשיב) הם ברמה בינונית; הוגנות השכר היא ברמה בינונית-נמוכה.

שינויים במעמד המורה לאורך זמן

תרשים 1 מציג את השינויים במעמד המורה מאז התחלנו למדוד אותו בעזרת השאלון הנוכחי. הנתונים המוצגים בתרשים הם הציונים הכוללים של מעמד המורה, בכל שנה.

תרשים 1

השינויים שחלו במעמד המורה בשנים 2015-2024 (באחוזים)

התבוננות בשינויים במעמד המורה בטווח זמן של עשר השנים האחרונות מגלה יציבות רבה לאורך השנים שבהן הוא נמדד. טווח השינויים הוא צר מאוד, ונע בין 54.4 ל־59.6. על מנת לבחון את מובהקות ההבדלים בין השנים נערכו מבחני t למדגמים תלויים בין כל שתי שנים עוקבות, עם תיקון בונפרוני להשוואות מרובות. הניתוחים הראו שני שינויים מובהקים: האחד, שיפור בציון של מעמד המורה בין המדידה של 2020 לבין המדידה של 2021, אחרי משבר הקורונה ($t[1000]=2.91, P<.05, \eta2=.13$). השני, בין המדידה של 2023 לבין המדידה של 2024 ($t[1000]=5.26, P<.01, \eta2=.33$). המדידה של שנת 2024 נערכה זמן קצר אחרי אירועי ה־7 באוקטובר ופריצתה של מלחמת חרבות ברזל.

השפעת משברים חיצוניים על מעמד המורה

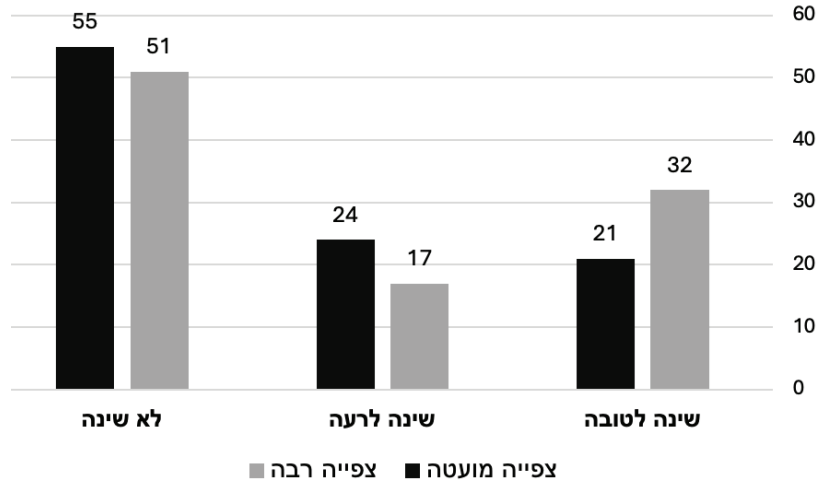
כדי לבחון את השפעת מגפת הקורונה ומלחמת חרבות ברזל על מעמד המורה השתמשנו בשיטה מעורבת. בחלק הכמותי התבקשו המשיבים לבחור אחת משלוש אפשרויות המתארות את השינוי במעמד המורה בעיניהם: חל שינוי לטובה, לא חל שינוי, חל שינוי לרעה. בחלק האיכותני התבקשו המשיבים שדיווחו על שינוי בתפיסתם לנמק את התשובה במלל חופשי. להלן מוצגים הממצאים.

משבר הקורונה

בניתוח הכמותי שבחן את השפעת משבר הקורונה על מעמד המורה 52% דיווחו כי לא חל שינוי בעמדתם, 27% דיווחו כי חל שינוי חיובי ו־21% דיווחו כי חל שינוי שלילי. לאור העובדה שבני משפחה רבים של התלמידים צפו בשיעורי זום והתרשמו באופן ישיר מעבודת המורה (Letzel et al., 2022) חושבה ההתפלגות בזיקה למידת הצפייה בשיעורי הזום: צפייה מועטה, או בינונית (N=159) לעומת צפייה מרובה (N=184). התוצאות מוצגות בתרשים 2.

תרשים 2

השפעת משבר הקורונה על מעמד המורה בזיקה למידת הצפייה בפעילויות הזום

הנתונים מצביעים על דפוס השפעה שונה לגמרי של הקורונה על מעמד המורה בין המשיבים שצפו בשיעורי זום לבין המשיבים שלא צפו. בקרב משיבים שצפו בשיעורי הזום ההשפעה החיובית גבוהה כמעט פי שניים מההשפעה השלילית, ואילו בקרב משיבים שלא צפו ההשפעה השלילית גבוהה מעט יותר מההשפעה החיובית.

ניתוח התוכן האיכותני של הנימוקים לשינוי התפיסה של מעמד המורה נערך בנפרד עבור נימוקים לשינוי חיובי ונימוקים לשנוי שלילי. מטרת הניתוח הייתה לזהות תמות כלליות, המשקפות סיבות לשינוי חיובי וסיבות לשינוי שלילי במעמד המורה. בשלב הראשון של הניתוח נערכה קריאה ראשונית של כל התשובות הגולמיות במטרה להכיר את כיווני החשיבה של המשתתפים באשר להשפעת המשבר על מעמד המורה. בשלב השני הוגדרו תמות זמניות של שינוי חיובי ושינוי שלילי במעמד המורה. בשלב השלישי נבחנו התמות הזמניות לאור קריאה חוזרת של התשובות הגולמיות, הוגדרו התמות הסופיות ונבחרו ציטוטים המדגימים את התמות. על מנת להגביר את מהימנות התוצאות שני שופטים ניתחו את התשובות בנפרד - עורך המחקר וחוקרת נוספת בתחום החינוך. לאחר הניתוח ערכו השופטים דיון משותף כדי להגיע לרשימה סופית ומוסכמת של התמות. ניתוח הנימוקים העלה שלוש תמות לשינוי חיובי, ושתיים לשינוי שלילי. התמות מוצגות להלן, בליווי ציטוטים:

השפעה חיובית על מעמד המורה

פרסונליזציה של הלמידה: תמה זאת כוללת את גישתם של המורים לעבודה בכלל, ולתלמידים בפרט, בעת ההוראה מרחוק. מנימוקי המשיבים ניתן לכנות גישה זאת כ"מכוונות גבוהה לתלמיד" דהיינו, המורים מעמידים את צרכיו של התלמיד במרכז ומשקיעים מאמצים בלתי פוסקים על מנת לענות עליהם. לגישה של מכוונות לתלמיד יש היבט רגשי, המתבטא באכפתיות, מסירות ומחויבות לרווחתו של התלמיד, והיבט התנהגותי, המתבטא בהשקעה עצומה של המורים בעבודה. משיבים רבים ציינו שהשקעה זו נעשתה על אף העובדה שגם המורים נתונים לאותם אילוצים מעוררי לחץ כמו ההורים; חשש מהמגפה וניהול חיי משפחה עם הילדים בבית:

> "מורים עושים מעל ומעבר למען התלמידים שלהם, בזמן שגרה ועוד יותר בזמן משבר. המורים מהווים לא רק מתווכים לעולם החינוכי אך גם מהווים מקור של תמיכה נפשית. המורים זמינים כרגע לתלמידיהם 24/7 וזה לא מובן מאליו בכלל."

> "המורים של ילדינו דואגים להתקשר ולשמור על קשר, ומשקיעים גם בזמנים אלו בכל הדרכים האפשריות; בטלפון, ווטסאפ ומחשב."

> "פתאום שמו לב כמה אכפת למורים, שהתקשרו תלמיד תלמיד לוודא מה המצב, האם הוא בסדר ואיך הוא ומשפחתו מרגישים."

מקצוענות: העברת הלימוד לסביבה הביתית אפשרה להורים להתבונן באופן בלתי אמצעי בהתנהלותם של המורים ולהתרשם מן היכולות המקצועיות שלהם. ההורים ציינו במיוחד את הכישורים של המורים בהוראה מרחוק וכן את הגמישות והיצירתיות בפרקטיקה של ההוראה:

"המורה נעמד פתאום מול מצבים שהוא לא דמיין שיכולים להתרחש גם בחלומות שלו, ונדרשה ממנו יצירתיות ברמה גבוהה מאוד כדי לשמור על המצב של הילדים, על השגרה שלהם, ולתמרן בין לימוד מרחוק למציאות הקשה שבה כולנו חיים, להעברת החומר הנדרש בצורה הטובה ביותר."

"המורים הראו את יכולתם להתארגנות מהירה לתנאים חדשים והשתלטות מהירה על האמצעים הטכנולוגיים."

"[מעמד המורה השתפר בעיניי] משום שראיתי מורים שמתאמצים תמיד לעבוד ולשמור על רמת פדגוגיה גבוהה עם שילוב טכנולוגיה מהנה."

חיוניות המורים בחברה: תמה זאת מבטאת תובנה שרכשו משיבים רבים בדבר החיוניות של מורים בחברה בת ימינו. החשיפה של ההורים לקשרי הגומלין בין המורים לבין התלמידים, כמו גם ההתבוננות הישירה במעשה ההוראה עצמו, הובילו הורים רבים למסקנה כי למורים יש ערך ייחודי בחברה וכי אין להם תחליף:

"אני חושבת שבעקבות המשבר הרבה אנשים הבינו עד כמה המורים חשובים ונחוצים, וגם הם יכולים עכשיו לפתח את עצמם באמצעות הטכנולוגיה."

"עכשיו אין מסגרת לילדים, אולי עכשיו ההורים יעריכו את מה שאבד. בלי מורים ילדיהם לא לומדים והאחריות המלאה על השכלתם נפלה על הורים."

"ההורים מבינים שאין באפשרותם ללמד את הילדים שלהם כמו מורה, ושיש צורך בשגרת הלמידה."

"בדרך כלל ילדים לא אוהבים לבוא לבית הספר. אבל בתקופות כאלה אנחנו מאוד רוצים לחזור לבית הספר ובעזרת השיעורים הדיגיטליים אנו מבינים את המשמעות הגדולה שיש ללמידה של מורה, שאף טכנולוגיה לא יכולה להחליף."

השפעה שלילית על מעמד המורה

איכות נמוכה של עבודת המורה: תמה זאת מייחסת את הירידה במעמד המורים לפגיעה באיכות התפקוד המקצועי בשל הלמידה מרחוק. ניתן לראות בקטגוריה זאת תמונת מראה של הקטגוריה המקבילה בנימוקים לשיפור מעמד המורה, שבהם נטען כי ההוראה מרחוק שיפרה מאוד את האיכות המקצועית של עבודת המורים. דוגמאות:

"לצערי הקשר הבין-אישי נפגע מאוד, ובנוסף המורים מתקשים לשמור על רמת חינוך ולימוד גבוהה באופן הזה."

"המורה של הבן שלי עושה טובה שעושה להם שיעור זום פעם בשבוע, מפוצצת אותם בשיעורים ובכל מיני משימות הזויות."

"רואים שהרבה מאוד מהמורים לא רק לא דואגים לילדים אלא גם לא יודעים לעביר מידע רלוונטי דרך האמצעים העומדים לרשותם."

מיקוח על תנאי עבודה: בקטגוריה הזאת מיוחסת הפגיעה במעמד המורה למאבק שניהלו המורים (באמצעות הסתדרות המורים) לשמור על תנאי ההעסקה שלהם עם המעבר להוראה מרחוק, ולהפסקה הזמנית של ההוראה מרחוק עד חתימת ההסכם. לדעתם של המשיבים כאן, המאבק על התנאים עומד בסתירה לתחושת השליחות הטבועה בעבודת ההוראה:

> "בימים שכל משפחה שנייה נאבקת על קיומה הכלכלי והבריאותי המורים, שגם כך עושים מעט במספר חודשים שהם עובדים בשנה, התנהלו כמו תגרנים בשוק על התמורה שמגיעה להם בגין העבודה מרחוק. אין פלא שהתדמית של המורים מהנמוכות בארץ."

> "מורה הוא איש שנושאים אליו עיניים. הפריע לי שבגלל שהמורים יצאו לחל"ת אז אין שיעורים מקוונים לתלמידים [...] אם בחרת במקצוע הוראה - בחרת שליחות, יש לך מסר להעביר לדור הבא, אתה אמור לרצות לתת לתלמידים שלך וזה אמור להיות התזה. ואם הכול מסתכם בתקציב אז באמת המצב לא משהו."

> "בגלל שהם איימו שלא ילמדו מרחוק אם יוציאו אותם לחל"ת."

מלחמת חרבות ברזל

בניתוח הכמותי שבחן את השפעת המלחמה על מעמד המורה 79% מן המשיבים דיווחו שלא חל שינוי בעמדתם, 17% דיווחו על שינוי לטובה ו 4% דיווחו על שינוי לרעה. מתברר, אם כך, שמידת ההשפעה של המלחמה על השינוי במעמד המורה (כ־20%) נמוכה בהרבה ממידת ההשפעה של משבר הקורונה (כ־50%), אולם אחוז המשנים לטובה את דעתם התחזק: השינוי החיובי גבוה פי ארבעה מהשינוי השלילי.

הניתוח איכותני נערך רק על הנימוקים לשיפור מעמד המורה, כי מספר המשיבים שדיווחו על שינוי לרעה היה מועט. הניתוח העלה ארבע קטגוריות המוצגות להלן, בליווי ציטוטים מדגימים.

חיוניות התפקיד: עבודת המורים לאחר תחילת המלחמה העלתה למודעות את חיוניות תפקידם בהענקת מסגרת חינוכית תומכת ובשמירה על יציבות בחיי התלמידים:

> "עכשיו, כאשר מורים רבים יצאו למילואים והלימודים מתבטלים, אנחנו מבינים עד כמה התפקיד של המורים משמעותי ונחוץ על מנת לשמור על השגרה - שהילדים יהיו יותר שעות בבית ספר וההורים יוכלו לעבוד יותר שעות."

> "מורים הם אלה שנמצאים הרבה עם הילדים, עזרו מבחינה רגשית וקידמו גם דרך הזום לימודית ורגשית. התקשרו לתלמידים ונתנו להם כוח."

מסירות והקרבה: מורים נתפסים כאינדיבידואלים שעושים מעל ומעבר עבור תלמידיהם, מתמודדים עם אתגרים, מתאימים את עצמם, משקיעים יותר זמן מהרגיל ומתמודדים עם מצבים בלתי אפשריים. הם מתוארים כאנשים מיוחדים, שמתמודדים עם נסיבות קשות ו"נותנים הכול" למען הילדים:

> "יש עכשיו למורים שליחות אחרי השבת השחורה, המון הסברה והרגעה ושיחות עם תלמידים, מה שההורה אינו יכול או מסוגל לעשות."

"גם לפני המצב המורים עשו עבודה קשה מאוד אך לאחריו עבודתם נהפכה מסובכת יותר; אם זה להגיע לתלמידים המפונים ולנסות לעזור להם ללמוד במצבם הנפשי הקשה או במקומות אחרים, שלאו דווקא נפגעו בצורה ישירה אלא באופן כללי ירד הקשב, והמורים הם אלה שצריכים להתמודד עם זה ולנסות למצוא פתרונות."

יכולת הסתגלות וחדשנות: מורים זוכים לשבחים על מאמציהם להסתגל לאתגרים חדשים, כגון מעבר ללמידה מקוונת (שיעורי זום) ומציאת פתרונות שיעזרו לתלמידים ללמוד ביעילות גם בנסיבות מאתגרות:

"מורים ביצעו שיעורי זום וניסו לרתום את הילדים למרות שלא היו מסגרות. מורים הסתגלו ללמד בכל מקום."

חוסן נפשי: המסירות וההשקעה של המורים בעבודתם מעידים על חוסן נפשי לנוכח הסכנות והלחצים האחרים שהמורים עצמם היו נתונים בהם:

"המורים המשיכו למלא את תפקידם בתוך מציאות מרובת לחצים, שהיו נתונים בה בעצמם."

"למורים יש התמודדות קשה עם המצב ועם התפקוד שלהם במקצוע ובחיים האישיים, למרות זאת הם מחליטים באומץ רב ובהמון מחשבה יצירתית ללמד באופציות משונות ומגוונות."

דיון

העבודה הנוכחית מציגה ממצאים של מחקר מתמשך בנושא מעמד המורה בחברה, ובוחנת אותו משתי זוויות ראייה: האחת, מעקב לאורך עשר שנים אחר שינוי במעמד המורה בחברה; והשנייה מתמקדת בהשלכות של שני משברים גדולים שהתרחשו בעשור האחרון על מעמד המורה בחברה. הממצאים של התקופה הנוכחית (אמצע שנת 2024) מאפשרים לאפיין את מעמדו של המורה כבינוני (ציון 60 בסולם של 100 דרגות); נמוך ממעמדם של ארבעה מקצועות שאליהם הושווה: רופא, איש היי טק, עורך דין ואיש צבא קבע, וגבוה מהמעמד של עובד סוציאלי. תמונה דומה מאוד התקבלה גם במחקר שנערך לפני כשש שנים והשתמש באותו כלי מדידה (גילת וונגרוביץ, 2018). אומנם אין רף מספרי מוסכם שמעליו ניתן לתאר את מעמד המורה כמשביע רצון, אולם הציון 60, שנתנה האוכלוסייה למעמד המורה, יחד עם המיקום הנמוך שלו במדרג המקצועות שנבחנו במחקר הנוכחי, עולים בקנה אחד עם עדויות לא כמותיות המבטאות ביקורת קשה על מעמד המורה. עדויות אלה כוללות כתבות בתקשורת (לדוגמה, אילן, 2022; קוזמינסקי, 2019) ומאמצים בלתי נלאים שעושה המדינה לשיפור מעמד המורה, כתוצאה מאי-נחת מהמצב שאינו משתנה (לדוגמה, דוברת, 2008; מעגן, 2013).

הממצאים שהוצגו ונדונו עד כה מבוססים על ציון כולל יחיד המבטא את מעמד המורה. ציון זה מורכב ממספר ממדים, המשקפים רכיבים תיאורטיים שונים של המעמד. עיון מדוקדק יותר בממצאי המחקר, המפנה את המבט אל הממדים השונים, חושף תמונה מורכבת יותר מזאת

המשתקפת מהציון הכולל. המבט המדוקדק מגלה שני ממדים שזכו להערכות גבוהות: התרומה של המורה לחברה והמקצוענות הדרושה לעיסוק בהוראה. אפשר להוסיף לשני הממדים האלה את האפשרות להתפתחות מקצועית, שמקנה העיסוק בהוראה ואשר זכה בהערכה בינונית-גבוהה. ניתן לאגד את שלושת הממדים האלה לרכיב כללי של מעמד המורה, אשר משקף את האיכות הפרופסיונאלית: ההוראה מצריכה כישורים מקצועיים (בניגוד להערה המרושעת של ברנארד שואו), מעניקה לעוסקים בה תחושה של משמעותיות (תרומה לחברה) ופותחת נתיבים של צמיחה מקצועית. לעומת זאת, שני ממדים זכו להערכות נמוכות: היוקרה של המורה בעיני החברה וההוגנות של השכר. ניתן לאגד את שני הממדים הללו לרכיב אחד, המשקף את התגמולים שמעניק העיסוק בהוראה. שני הרכיבים האלה מקבילים לשני ההיבטים של מוטיבציה לעבודה, אשר מדווחים בספרות המקצועית (Rian & Deci, 2020). ממצאי המחקר הנוכחי מאירים את המתח המובנה בתפיסה של מעמד המורה בחברה שלנו כיום, המתבטא בהערכה גבוהה לאיכות הפרופסיונאלית של המורים ובהערכה נמוכה לתגמולים החברתיים שלהם זוכים המורים. ממצא זה אינו מתווה את הדרך לשיפור מעמד המורה, אך הוא יכול להצביע על משאב רב ערך בתפיסה של מעמד המורה, שניתן להשתמש בו במאמצים לשיפור ממעמד המורה, כגון בהסברה שנעשית לצורך גיוס מועמדים להוראה.

המעקב שנערך בעשור האחרון מראה שמעמד המורה שומר על יציבות. רק בשתי נקודות זמן בתקופה זו נרשמו שינויים: אחרי משבר הקורונה זוהו ניצנים של שיפור, וזמן קצר אחרי תחילתה של מלחמת חרבות ברזל נרשם שיפור מובהק, אם כי קטן. בשני המקרים האלה נרשם השיפור אחרי משברים חיצוניים גדולים שנכפו עלינו ולא כתוצאה ממהלך מתוכנן של המדינה לשיפור מעמד המורה. מאמצים יזומים לשיפור מעמד המורה נעשו במהלך כמעט כל שנות קיומה של המדינה. מאמצים אלה כוונו ליעדים שונים, אשר אמורים היו לשפר את מעמד המורה, כמו: רפורמה מבנית של מערכת החינוך (ועדת עציוני), שינוי מערכת ההכשרה להוראה (ועדת דוברת) ושיפור השכר של המורים (תוכניות אופק חדש ועוז לתמורה). מקצת היוזמות לוו בציפיות גבוהות, לדוגמה ועדת דוברת, שנקראה "כוח המשימה הלאומי". העובדה שבעשור האחרון לא חל שיפור במעמד המורה, שנשאר ברמה שעוררה עד כה אי נחת, מעידה על כך שמאמצים אלה לא השיגו את פריצת הדרך המיוחלת ושיש צורך בכיווני פעולה שונים על מנת להגיע ליעד הרצוי.

המחקר הנוכחי מעלה תובנות לגבי כיווני פעולה אלה, אשר מתבססות על השינויים שחלו במעמד המורה בעקבות שני משברים שאירעו בתקופה האחרונה. ממצאי המחקר מראים שאחרי אירועי ה־7 באוקטובר חל שיפור במעמד המורה, וגם לאחר התפרצות הקורונה חל שיפור, אולם הוא בא לידי ביטוי בעיקר בקרב בני משפחה שנחשפו להתנהלות המורים בשיעורי זום ובקשר עם הילדים שנשארו בתקופה זאת בבית. השפעת מגפת הקורונה על מעמד המורה נבחנה גם במחקר אחר (דוניצה שמידט ואחרים, 2021) אשר גילה שיפור בדימוי המורה ובתפיסת תרומתו לחברה. יחד עם זאת, מעמדו של המורה בהשוואה למקצועות אחרים לא עלה. גם במחקר הנוכחי מקומו של המורה במדרג המקצועות שנבחנו לא השתנה לאורך כל תקופת המעקב, כולל לאחר משבר הקורונה.

מגפת הקורונה ומלחמת חרבות ברזל הן "משברים גדולים" (Major catastrophes), שטלטלו

את כל מערכות החיים במדינה. הסיבות לשני המשברים הללו שונות לחלוטין אבל התהליך הפסיכולוגי-חברתי שאפיין אותם דומה, ולהשלכות שלהם על האנשים יש קווים משותפים. קיימת הסכמה בדבר מהות התופעה של משבר, אשר מתבטאת בערעור של שיווי משקל כתוצאה מאיום על השלמות הפיזית או הפסיכולוגית שחווים הפרט או הקהילה. חווית המשבר כרוכה בתחושה חזקה של אי נחת, וכתוצאה מכך הפרט מפעיל מגוון אמצעי התמודדות במטרה להפסיק את תחושת האיום ולהחזיר את שיווי המשקל לקדמותו. אמצעי ההתמודדות האלה שאובים מהמאגר המוכר של אמצעים שיושמו בעבר, אך לעיתים קרובות המשבר מעורר מודעות לחוזקות אישיות מוכרות פחות לפרט, שאותן הוא מגייס במטרה להתמודד בהצלחה עם המשבר (Lester, 2002).

ניתוח איכותני של הנימוקים, שנתנו אנשים שעמדתם כלפי מעמד המורה השתפרה, חושף את החוזקות של המורים שגרמו לשיפור במעמדם. הניתוח מאפשר לזהות ארבע חוזקות, שהיו נוכחות בהתנהלות המורים בשתי תקופות המשבר במידה זו או אחרת: **היכולת להסתגל במהירות לשינויים**, מתייחסת להוראה מרחוק בתקופת הקורונה, ולהוראה של אוכלוסיות מפונים במלחמת בחרבות ברזל; **השימוש בפרקטיקות הוראה מגוונות ויצירתיות**, שהצליחו לעורר עניין בקרב הלומדים; **התמיכה הרגשית,** שהעניקו המורים לתלמידים גם במסגרת הכיתה וגם באינטראקציות פרטניות; **והחוסן הנפשי** של המורים, אשר פעלו בעצמם בעתות סכנה, תוך דאגה לילדיהם הפרטיים וטיפול בהם במהלך המשברים. התובנה העולה מארבע החוזקות האלה, שנוסחה באופן מפורש בכמה מתשובות הנבדקים, נוגעת לחיוניות המורים בחברה. לתפיסת חלק מהמשיבים המורים ממלאים תפקיד ייחודי וחיוני, שהורים אינם יכולים למלא. תובנה זאת חשובה במיוחד לנוכח השינויים הטכנולוגיים, המגבירים מאוד את זמינות המידע ואת החלופות להוראה, ומוליכים לטענה שחיוניותם של המורים בעידן הנוכחי ובעתיד פוחתת.

השאלה הנשאלת היא, האם ניתן לשמר את השיפור במעמד המורה גם לאחר סיומו של מצב המשבר? החוזקות של המורים אשר נחשפו בתקופות המשבר היו קיימות עוד לפני כן, אולם המשבר סיפק את ההזדמנות לשכלל אותן וליישם אותן בעבודת ההוראה. השפעתן של חוזקות אלה על תפיסת מעמד המורה הייתה אפקטיבית משום שאוכלוסיות רבות נחשפו אליהן. מגזר אחד חשוב, שהשפיע על השיפור במעמד המורים ונחשף ישירות לעבודתם, הוא הורי התלמידים. ניתן למנף את החשיפה, שגלשה במקרים רבים לפעילות יזומה כמו השתתפות בשיעורי זום, לשיפור מעמד המורים גם בתום תקופת המשבר. דרך אחת להשגת מטרה זאת היא מיסוד פורומים או קבוצות קבועות של שיתוף פעולה בין הורים למורים, כדי לחזק את התמיכה וההבנה ההדדית. דרך נוספת היא הגברת המעורבות של הורים בשיעורים ובפעילות הלימודית והחינוכית, שתיעשה בשילוב מלא עם מחנכים ומורים.

מלבד תשומת הלב המוגברת בתקשורת, שניתנה לעבודת המורים גם במשבר הקורונה וגם בתחילת המלחמה בעזה, זכינו למצב נדיר שבו סוגיית החינוך הוצבה במרכז הבמה של השיח הציבורי. ייתכן שמרכזיות החינוך בהוויה של החברה והמדינה היא התנאי לקידום מעמד המורה בחברה. כל הנכסים של ההוראה, שהוארו במחקר הנוכחי, זקוקים לפלטפורמה מתאימה כדי שישפיעו על ההוראה והחינוך בחיי היום-יום, ולא רק בעתות משבר. טענה זאת זוכה לתמיכה בדמות תהליכי השינוי שהתרחשו במדינות שבהן חל שיפור ניכר במעמד המורה. אחת הדוגמאות

הידועות היא פינלנד, שבה הוחלט להציב את סוגיית החינוך בראש סדר העדיפויות הלאומי. בעקבות השינוי האסטרטגי תוכננו והוטמעו שינויים בכל הרבדים של מערכת החינוך, והם הניבו, בין השאר, עלייה דרמטית במעמד המורה (Salberg, 2014). מלחמת חרבות ברזל, הנמשכת בעת כתיבתו של המאמר הנוכחי, עשויה להוביל לתהליך של חשיבה והסקת מסקנות לגבי שינויים אסטרטגיים בסדר העדיפויות הלאומי. ההשלכות של המלחמה, כמו גם אלה של משבר הקורונה, על עבודת ההוראה ומעמד המורה עשויות לתת תוקף למיצוב מחודש של מערכת החינוך בישראל. המחקר הנוכחי בחן כיצד נתפס מעמד המורה וכיצד הוא הושפע משני משברים גדולים שהתרחשו בשנים האחרונות. הממצאים מאפשרים להציע כיווני פעולה לשיפור מעמד המורה, אם כי משתתפי המחקר לא התבקשו להתייחס באופן ישיר לדרכים לשיפור המעמד, וזאת מגבלה של המחקר. מגבלה נוספת היא ההתמקדות באוכלוסייה הבוגרת. ניתן להגיע להבנה מלאה יותר של סוגיית מעמד המורה בחברה באמצעות פנייה אל אוכלוסיית התלמידים, שהם "קהל היעד" העיקרי של המורים. מן הראוי להרחיב בעתיד את המחקר ולשמוע מגוון רחב יותר של קולות בנוגע לאסטרטגיות העשויות לסייע לשיפור מעמד המורה. המאמצים שנעשו עד כה בנושא זה התבססו בעיקר על חוות דעתם של מומחים בתחום החינוך. היות שמעמד המקצוע משקף את המיצוב שלו בחברה, מן הראוי לשמוע את קולותיהם של קהלים מגוונים בחברה הקשורים למעמד המורה, כגון הורים ותלמידים, בנוסף למומחים בתחום החינוך.

מקורות

אופלטקה, י' (2009). **הסטטוס המקצועי של המורה: סקירת ספרות מרחבי העולם**. נייר סקירה. אוניברסיטת תל-אביב.

אילן, ש' (2022). **לא רק שכר: שלושה צעדים לשיפור מעמד המורה**. כלכליסט. https://www.calcalist.co.il/local_news/article/rytpt0xli

בן-פרץ, מ' (2009). **נייר עמד בנושא: מעמד המורה: כיוונים חדשים**. אוניברסיטת חיפה.

גילת, י' (2023). **מעמד המורה בשנת תשפ"ג**. דוח מחקר. מכללת לוינסקי לחינוך.

גילת, י', בוטנרו, א' וטל, ק' (2021). נקודת מבטן של אימהות על הקשר עם הגננת בתקופת קורונה. **חוקרים@הגיל הרך, 13**, 31-49.

גילת, י' וונגרוביץ, נ' (2018). מעמד המורה בחברה הישראלית כיום. **דפים, 68**, 11-27.

דוברת, ש', אבו-סעד, א', אוטולנגי, ר', בוזגלו, מ', בר, א', גבתון, ד', גיסר, א', דנציגר, י', הר-נוי, ש', ונונו, ג', כהן, נ', לביא, ו', פירון, ש', צבר בן-יהושוע, נ', קלינוב, ר', קרליץ, מ', רובינשטיין, א' ושני, מ' (2005). **התוכנית הלאומית לחינוך - ההמלצות, כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל (דוח דוברת)**. http://huji.education.ac.il/upload/Dovrat_doc.05.01.05

דוניצה שמידט, ס', רמות, ר', וזוזובסקי, ר' (2021). **מעמד המורה בישראל בהשפעת נגיף הקורונה**. דוח מחקר. מוגש למדען הראשי של משרד החינוך.

לידור, ר', קוזמינסקי, ל', שכטר, ח', מיכלסקי, ט' ורוסו, ל' (2024). **הכשרת מורים בתקופת משבר הקורונה: אתגרים, הזדמנויות ושינוי**. מכון מופ"ת

מעגן, ד' (2013). **רפורמת "אופק חדש": האם הביאה הרפורמה לשיפור באטרקטיביות מקצוע ההוראה והישגי התלמידים?** הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

קוזמינסקי, ל' (2019). **מעמד המורה בשפל? הפתרון - העמקת האמון במורים.** כלכליסט. https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3773389,00.html

רינות, מ' (1981). מעמד המורה בארץ-ישראל בפרספקטיבה היסטורית. **עיונים בחינוך, 32**, 5-12.

Akiba, M., Byun, S., Jiang, X., Kim, K., & Moran, A. J. (2023). *Do teachers feel valued in society? Occupational value of the teaching profession in the OECD countries.* AERA Open, 9. http://doi.org/10.1177/23328584231179184

Buskila, Y. (2023). Raising the teacher's professional status in Israel during the Corona crisis. *Social Sciences & Humanities Open, 7*(1). https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100425

Dolton, P., Marcenaro, O., Vries, R. D., & She, P. W. (2018). *Global teacher status index 2018.* Varkey Foundation.

Flores, M. A. (2023). Teacher education in times of crisis: Enhancing or deprofessionalising the teaching profession? *European journal of teacher education, 46*(2), 199–202.

Freedman, S., Lipson, B., & Hargreaves, D. H. (2008). *More good teachers*. Policy Exchange.

Goldhaber, D. D., & Brewer, D. J. (2000). Does teacher certification matter? High school teacher certification status and student achievement. *Educational evaluation and policy analysis, 22*(2), 129–145.

Hargreaves, L., Cunningham, M., Hansen, A., McIntyre, D., & Oliver, C. (2007). *The status of teachers and the teaching profession in England: Views from inside and outside the profession.* University of Cambridge. https://www.educ.cam.ac.uk/research/programmes/teacherstatus/Summaryreport_25Jan07_print_ready_version.pdf

Hoyle, E. (2001). Teaching: Prestige, status and esteem. *Educational Management and Administration, 29*(2), 139–152.

Lester, D. E. (2002). *Crisis intervention and counseling by telephone.* Charles C Thomas Publisher.

Letzel, V., Pozas, M., & Besa, K. S. (2022). Parental evaluation of teachers' competences and characteristics during COVID-19 pandemic homeschooling. *Social Psychology of Education, 25*(4), 929–950.

MacKinnon, N. J., & Langford, T. (1994). The meaning of occupational prestige scores: A social psychological analysis and interpretation. *The Sociological Quarterly, 35*(2), 215–245.

Ovenden-Hope, T. (2022). A status-based crisis of teacher shortages? *Research in Teacher Education, 12*(1), 36–42.

Richardson, P. W., & Watt, H. M. (2016). Factors influencing teaching choice: Why do future teachers choose the career? *International Handbook of Teacher Education, 2,* 275–304.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary educational psychology, 61*. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

Sahlberg, P. (2014). Finnish lessons 2.0: *What can the world learn from educational change in Finland?* Teachers College Press.

Shaw, B. (1903). *Man and superman: A comedy and a philosophy* (Vol. 11). Brentano's.

Weeden, K. A., & Grusky, D. B. (2005). The case for a new class map. *American Journal of Sociology, 111*(1), 141–212.

Weiss, D., Weiss, M., Rudolph, C. W., & Zacher, H. (2022). Tough times at the top: Occupational status predicts changes in job satisfaction in times of crisis. *Journal of Vocational Behavior, 139*. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2022.103804

נספח: שאלון נמותי

שאלון עמדות: מעמד המורה בחברה

המרכז האקדמי לוינסקי-וינגייט עורך סקר בקרב הציבור בשני נושאים: א. עמדות כלפי מקצועות שונים בחברה הישראלית. ב. תפיסות לגבי מורים בעקבות ה־7 באוקטובר והמלחמה. נבקשך לענות על השאלון המצורף. השאלון אנונימי ומיועד לצרכי מחקר בלבד.
תודה על שיתוף הפעולה

חלק א' עמדות כלפי מקצועות שונים

בחלק זה נציג רשימה של שישה מקצועות. נבקשך לענות על שבע השאלות המוצגות להלן, בהתייחס לכל אחד משש המקצועות.

א. מהו לדעתך המעמד של בעל המקצוע בחברה הישראלית?

	נמוך מאוד	נמוך	דיי נמוך	דיי גבוה	גבוה	גבוה מאוד
רופא	1	2	3	4	5	6
איש הייטק	1	2	3	4	5	6
עורך דין	1	2	3	4	5	6
מורה	1	2	3	4	5	6
עובד סוציאלי	1	2	3	4	5	6
איש צבא קבע	1	2	3	4	5	6

ב. מהי לדעתך תרומתו של בעל המקצוע לחברה?

	מועטה מאוד	מועטה	דיי מועטה	דיי רבה	רבה	רבה מאוד
רופא	1	2	3	4	5	6
איש הייטק	1	2	3	4	5	6
עורך דין	1	2	3	4	5	6
מורה	1	2	3	4	5	6
עובד סוציאלי	1	2	3	4	5	6
איש צבא קבע	1	2	3	4	5	6

ג. מהי לדעתך רמת המקצוענות הדרושה מבעל המקצוע?

	נמוכה מאוד	נמוכה	דיי נמוכה	דיי גבוהה	גבוהה	גבוהה מאוד
רופא	1	2	3	4	5	6
איש הייטק	1	2	3	4	5	6
עורך דין	1	2	3	4	5	6
מורה	1	2	3	4	5	6
עובד סוציאלי	1	2	3	4	5	6
איש צבא קבע	1	2	3	4	5	6

ד. מהו המעמד של בעל המקצוע בעיניך?

	נמוך מאוד	נמוך	דיי נמוך	דיי גבוה	גבוה	גבוה מאוד
רופא	1	2	3	4	5	6
איש הייטק	1	2	3	4	5	6
עורך דין	1	2	3	4	5	6
מורה	1	2	3	4	5	6
עובד סוציאלי	1	2	3	4	5	6
איש צבא קבע	1	2	3	4	5	6

ה. באיזו מידה לדעתך המקצוע מאפשר התפתחות אישית?

	מועטה מאוד	מועטה	דיי מועטה	דיי רבה	רבה	רבה מאוד
רופא	1	2	3	4	5	6
איש הייטק	1	2	3	4	5	6
עורך דין	1	2	3	4	5	6
מורה	1	2	3	4	5	6
עובד סוציאלי	1	2	3	4	5	6
איש צבא קבע	1	2	3	4	5	6

ו. באיזה מידה היית רוצה שהילד שלך יעסוק במקצוע?

	מועטה מאוד	מועטה	דיי מועטה	דיי רבה	רבה	רבה מאוד
רופא	1	2	3	4	5	6
איש הייטק	1	2	3	4	5	6
עורך דין	1	2	3	4	5	6
מורה	1	2	3	4	5	6
עובד סוציאלי	1	2	3	4	5	6
איש צבא קבע	1	2	3	4	5	6

ז. באיזה מידה לדעתך, השכר שמקבל בעל המקצוע הוא ראוי?

	מועטה מאוד	מועטה	דיי מועטה	דיי רבה	רבה	רבה מאוד
רופא	1	2	3	4	5	6
איש הייטק	1	2	3	4	5	6
עורך דין	1	2	3	4	5	6
מורה	1	2	3	4	5	6
עובד סוציאלי	1	2	3	4	5	6
איש צבא קבע	1	2	3	4	5	6